

Володимир Мороз
ФАКТОР УКРАЇНО-ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИН
У РОЗВИТКУ УГКЦ ТА РКЦ В УКРАЇНІ
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Показано, що історично римо-католицька церква (РКЦ) в Україні тісно пов'язана з поляками: вони принесли й укріплювали латинство на українських землях і сповідують його досі. Польський фактор впливає на динаміку РКЦ в кожному регіоні української держави по-іншому: він дає джерело латинства і обмежує його поширення водночас. Подальший розвиток РКЦ та Української греко-католицької церкви (УГКЦ) значною мірою визначить просвітницька діяльність, яка в римо-католиків поки що ефективніша.

Відносини між українцями та поляками мали виразне релігійне забарвлення принаймні до середини ХХ ст., і релігійні чинники, що неодноразово ставали рушіями історії обох народів, поряд з економічними, займають важливе місце й тепер. Релігія і мова від середньовіччя виступали основними ознаками національної належності й визначали україно-польські стосунки. Історично склалася ціла традиція ототожнювати українців з православ'ям, а поляків з католицизмом. Подібна позиція стала істиною для поколінь вчених, публіцистів і міцно вжилася в побутове мислення значної частини українського суспільства, адже, окрім реального історичного підґрунтя, накладання протистояння католицизму і православ'я на україно-польські взаємини є зручним для політики і мотивованих нею тлумачень історії. За допомогою цієї схеми можна легко пояснити багато речей і знайти відповіді навіть там, де їх важко побачити. Але в матрицю ототожнення українців з православ'ям, а поляків з католицизмом і пов'язану з нею концепцію „двох легень”, православ'я і католицизму, якими дихає християнство, не можна органічно вписати одне сучасне явище, корені якого сягають ХІ ст. і яке пережило цілі епохи та, здавалося б, у певний час повністю зникло. У цю схему не можна вписати греко-католиків, чие існування просто руйнує її. Тому католиків східного обряду переслідували як російська, так і польська державні системи, обидві бачили в унійності тільки перехідну ланку до латинства. УГКЦ цих сподівань не виправдала і поплатилася не раз: польські сили не могли їй пробачити

того, що ця церква не сприяла полонізації, а „державне православ'я” – існування в чорно-білому католицько-православному світі, у чому вбачали „католицький підступ”. Обидві позиції можна характеризувати як ексклюзивістські, взаємовиключні, але саме вони віками визначали буття церков, а отже, і людей [1, 85; 2, 89; 3, 294-301, 539; 6; 10].

Рим помалу відходить від ексклюзивістської еклезіології. Переломним моментом у зміні позиції Святого Престолу став II Ватиканський собор 1962-1964 рр., який відкрив шлях до реального втілення рівноправності східних і латинського християнських обрядів. Українські греко-католики, які разом з латинниками є вірними однієї Церкви вже 400 років, отримали справжнє визнання прав на свій обряд, а отже, на власну сутність та розвиток. Після отримання незалежності України УГКЦ активно намагається ідентифікувати себе Київською Церквою в сопричасті з наступником святого Петра і Вселенською Церквою. Жодних серйозних ідентифікаційних проблем національного чи державного плану в УГКЦ наразі немає, але можна стверджувати, що саме перехід Вселенської Церкви до моделі сопричастя церков як сестер і визнання рівноправності обрядів створили проблему усвідомлення РКЦ в Україні [4; 5; 11; 12; 20, 14, 15, 17].

У богословському розумінні у світі існує одна Церква Христова, основу якої становлять єпархії, але реальна Церква не може ігнорувати місцеві особливості територій і країн свого перебування: мову, культуру, традиції. Саме тому між єпархіями і Вселенською Церквою є проміжна ланка – помісні церкви [5; 16, 5, 6-7, 10, 15]. Якщо УГКЦ є помісною українською католицькою церквою візантійського обряду, то статус РКЦ в Україні залишається до кінця не визначеним.

Після проголошення незалежності вірними РКЦ в Україні стали її громадяни, що здебільшого походять зі змішаних родин та розмовляють українською або російською мовою. Більше половини священників є іноземними громадянами (260 з 499), часто польськими. Кількість вірних РКЦ в нашій державі становить від 200 до 800 тис. чол., а за деякими оцінками сягає мільйона [17; 18; 21]. Слід взяти до уваги, що крім поляків традиційно латинський обряд поширений і в угорців, яких проживає в Україні, за даними перепису 2001 р., понад 156 тис. чол., з 1016 існуючих римо-католицьких організацій станом на 1 січня 2006 р. в Закарпатті було тільки 92, тоді як у Вінницькій,

Житомирській і Хмельницькій областях їх зосереджено 408. Ще 267 організацій станом на початок 2006 р. існувало в трьох областях Східної Галичини. Коли порівняти регіони з відносно значною присутністю РКЦ і наявністю польської діаспори в Україні, то вони корелюються, що підтверджує не тільки історичний, але й сучасний зв'язок церкви з польським елементом. Так, найбільша концентрація поляків на Житомирщині і Хмельниччині – 72 тис. чол. – збігається із зосередженням 280 організацій РКЦ. Примітним є і той факт, що у всіх регіонах присутності РКЦ, окрім трьох галицьких областей, її організації кількісно переважають УГКЦ. Історично меншу частку латинників у Галичині зумовила депортація поляків, а незначну присутність в центральній частині держави організацій УГКЦ можна пояснити наслідками боротьби російської, а згодом радянської влади проти греко-католиків (див табл. 1).

Співвідношення між громадами УГКЦ та РКЦ в областях з польським населенням*

Таблиця 1

Регіон	Кількість поляків (тис. чол.)	Кількість релігійних громад			
		Римо-католицька церква в Україні		Українська греко-католицька церква	
		1999	2006	1999	2006
Автономна Республіка Крим	3,8	12	13	4	7
Вінницька обл.	3,7	115	128	10	14
Житомирська обл.	49,0	102	135	6	5
Київська обл.	2,8	16	22	7	9
Львівська обл.	18,9	126	144	1471	1525
Рівненська обл.	2,0	14	17	2	3
Тернопільська обл.	3,8	73	87	751	781
Хмельницька обл.	23,0	118	145	16	38
Чернівецька обл.	3,3	25	33	13	22
м. Київ	6,9	11	23	8	13

* У таблиці подано статистику з областей, де частка польського населення перебільшує 0,2 % від загальної кількості мешканців [13; 14; 17].

Втім, окрему частину вірних РКЦ все-таки становлять українці. Згідно з опитування прихожан римо-католицького приходу Тернополя, проведеного в 2006 р. студентами Тернопільського національного педагогічного університету, приблизно 20 % прихожан – етнічні українці, молодь. Вони прийшли до костелу головним чином зацікавившись латинським обрядом. Вказаний факт свідчить про те, що РКЦ має значний власне український потенціал для свого зростання.

Адміністративно РКЦ в Україні поділена на Львівську архієпископію, дієцезії Київсько-Житомирську, Кам'янець-Подільську, Луцьку, Харківсько-Запорізьку, Одесько-Сімферопольську та Мукачівську; керівним органом є конференція єпископів. Львівський архієпископ РКЦ Мар'ян Яворський, як і митрополит УГКЦ Любомир Гузар, водночас носить титул кардинала. Церква динамічно розвивається і за період від 1999 до 2006 р. кількість її організацій зросла на 214 одиниць при збільшенні організацій УГКЦ на 266 одиниць. Тож релігійний фон україно-польських відносин в Україні є доволі масштабним [7; 15].

З огляду на інституційне поширення РКЦ в Україні, контингент вірних і пастирів, Церква надалі може розвиватися двома шляхами: полонізації або українізації. Перший з них веде до замкнутості в межах 144 тис. польської меншини, а другий існує, як зазначає О. Турій, „на рівні інтуїтивного шукання, не маючи ані теоретичного осмислення, ні бодай виразної артикуляції” [18].

Щодо самоусвідомлення, то українські римо-католики розуміють небезпеку власного ототожнення винятково з польським фактором, вважають Україну рідною землею і власні корені виводять з часів, коли на цих землях поширювалась візантійська традиція. Вони визнають, що самостійна римо-католицька єпархія утворилася у зв'язку з утвердженням в Україні державної влади литовців і поляків, але відкидають те, що первісно зросли за рахунок православної церкви. Римо-католицька церква, як твердить кардинал Вальтер Каспер, має право на існування в країнах Східної Європи з переважною православною більшістю, хоч її присутність в регіоні має бути спрямованою не на прозелітичну діяльність, а екуменізм і подолання наслідків атеїстичного минулого [8; 9]. Очевидно, РКЦ бачить потенціал свого зростання не тільки у польській діаспорі, але й в „невоцерковлених” громадянах України. 26 % населення держави, які характеризують себе нерелігійними, можуть бути

значним джерелом поширення РКЦ в Україні [19]. І тут інтереси РКЦ перехрещуються з стратегією розвитку УГКЦ, яка в останні роки також проводить активну політику поширення за межами Галичини. Заяви про перешкоди поширенню УГКЦ на схід зі сторони РКЦ лунали неодноразово, як і те, що динаміка зростання структури РКЦ в Україні найбільше непокоїть греко-католиків, а не православних. На думку О. Турія, внутрішнє католицьке протистояння має характер стратегічної конкуренції двох помісних церков з різними обрядовими традиціями, до якого додаються старі україно-польські порохунки [18].

Виходить так, що Україна на даний час є тереном не тільки міжправославного та православно-католицького протистояння, масового поширення протестантизму, але й ареною своєрідної конкуренції двох найбільших в державі католицьких церков за центральні і східні області. Майбутнє УГКЦ та РКЦ в Україні дуже сильно залежить від місійного освоєння цих нових територій, і кожна з конфесій у цьому своєрідному змаганні має сильні і слабкі сторони. Поширення УГКЦ поза межами Західної України значною мірою стримують міфи про її націоналізм, „бандерівський” характер, які підігрують політичні сили, зорієнтовані на Росію. Проти РКЦ в тому ж випадку свідчать її польське коріння в Україні, центр у Римі і значна частка польського духовенства. Можна припустити, що стримуючим фактором для РКЦ є відсутність її чіткого національного обличчя, але, з іншого боку, саме це може допомогти її поширенню на Сході. Якщо в західному регіоні динаміка розвитку УГКЦ та РКЦ тісно переплетені з драмами відносин двох сусідніх народів і живими свідками подій, то в решті областей України цей фактор просто відсутній: у Центрі держави його притерли століття російського панування, а на Лівобережжі і Півдні його ніколи не було. Втім, Церква є Тіло Христове, тому безглуздо вимагати від неї якихось чітких національних програм та самообмежень. Вже в силу природи Церкви греко-католики не можуть співвідносити себе виключно з українцями, а римо-католики в Україні – тільки з поляками. Помісність аж ніяк не суперечить вселенськості і статус першої не передбачає національного, мовного чи ще якогось обмеження.

Історично РКЦ в Україні тісно пов'язана з поляками: вони принесли і укріплювали латинство на цих землях та сповідують його досі. Польський фактор впливає на динаміку РКЦ в кожній частині держави по-іншому: він дає джерело латинства і обмежує його

поширення водночас. Подальший розвиток РКЦ та УГКЦ значною мірою визначить просвітницька діяльність, яка в римо-католиків поки що ефективніша. При значно меншій чисельності вірних у РКЦ є, наприклад, 553 недільні школи, тоді як в УГКЦ їх 1198. Крім того, діють спеціальні програми, у межах яких українські громадяни з польським корінням і діти з римо-католицьких шкіл мають змогу відвідувати Польщу, пізнавати її культуру і мову, що тільки посилює зв'язок польського елемента з латинством України [17].

Майбутнє поширення РКЦ в Україні залежить від того, що Церква запропонує у відповідь на суспільні потреби. Єдине, що варто пам'ятати всім і завжди, так це те, що „ловля людських душ” залежить і від самих душ: той, кому прийнятне католицтво візантійського обряду, в силу внутрішніх переконань може зовсім не розуміти західного, і навпаки.

Література

1. Брестская уния / Большая Советская Энциклопедия. – М.: ГНИ БСЭ, 1951. – Т. 6. – С. 85.
2. Грушевський М.С. З історії релігійної думки в Україні. – К.: Освіта, 1982. – 192 с.
3. Грушевський М.С. Історія України-Руси: В 11 т. – Т. 6. – К.: Наукова думка, 1995. – 680 с.
4. Гузар Любомир, митрополит. Один Божий народ у краї на київських горах. Слово Блаженнішого Любомира, митрополита Києво-Галицької митрополії Української Греко-Католицької Церкви, з нагоди започаткування повернення осідку митрополита до м. Києва // Інформаційно-аналітичний звіт Радіо „Воскресіння”. – 2004. – № 4.–С. 3-6.
5. Гузар Любомир, митрополит. Про утвердження патріаршого устрою Української Греко-Католицької Церкви. Пастирське послання // Патріархат. – 2006. – № 4(395) // <http://patriyarkhat.org.ua/ukr/news/article;28/>
6. Дзюба Віталій, Симоненко Іван. Брестская уния и современность // http://www.partyofregions.org.ua/contrprop/behind/452219dd5742b/view_print/
7. Дієцезії римсько-католицької церкви в Україні // <http://www.rkc.lviv.ua/Cx4.php3?L=u&D=A>
8. Історія РКЦ в Україні (Католицький медіа-центр) // http://catholicmedia.org.ua/index.php?option=com_content&task=category§ionid=1&id=4&Itemid=12
9. Каспер Вальтер, кардинал. Православ'я і Католицька Церква: 40 років після оприлюднення Декрету II Ватиканського Собору про екуменізм

- „Unitatis redintegratio” // Інформаційно-аналітичний звіт радіо „Воскресіння”. – 2004. – № 4.
10. Кравець Ольга. Уніяги спустя 60 лет со дня Львовского собора: попытка реванша // <http://www.otechestvo.org.ua/main/20063/1301.htm>
11. Мороз В. УГКЦ – пошуки ідентичності (сучасний стан проблеми) // Українське християнство: історія трагедій та уроки сьогодення (1596-1686-1946): Науковий збірник / Ред. А.М. Колодний, П.Я. Яроцький, А.М. Гудима та ін. – Тернопіль: Видавець Стародубець В.О., 2006. – С.114-120.
12. Пецох Ігор, пресвітер. Євхаристійна еклезіологія // <http://www.ugcc.org.ua/ukr/library/2005/paper/1/>
13. Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року // <http://www.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/>
14. Релігійні організації у регіонах України (станом на 1 січня 1999 р.). Наводиться за публікацією в журналі “Людина і світ” (січень 1999 р.) // <http://www.risu.org.ua/ukr/resources/statistics/ukr1999/>
15. Римо-католицька церква в Україні // http://www.risu.org.ua/ukr/major_religions/rkc/
16. Роча Феліціо Мануель де. Примат Папи і помісні церкви // Сопричастя. – 1998. – № 1. – С.3-23.
17. Релігійні організації в Україні станом на 1 січня 2006 року: Статистичні дані Державного департаменту у справах релігій // <http://www.risu.org.ua/ukr/resources/statistics/ukr2006/>
18. Турій Олег. Греко-католики, латинники і православні в Україні: проти, поруч чи разом? // http://www.risu.org.ua/content.php?page_id=36&l=ua
19. У Московського патріархату серйозні проблеми в Україні (дані соціологічного опитування, проведеного „Українським демократичним колом” та службою „Юкрейніан соціолоджі сервіс” з 7 по 25 грудня 2006 р.) // http://obozrevatel.com/news_print/2007/1/24/153223.htm.
20. Чировський Андрій. До Церковної самоідентифікації Української Греко-Католицької Церкви // Сопричастя. – 1998. – № 4. – С. 6-48.
21. Ukraine International Religious Freedom Report 2006. Released by the Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor // <http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2006/71415.htm>